

MW I, II, III

Over de driehoek 'taal, denken, werkelijkheid'

Dierbare Adam,

Al dagen voel ik de behoefte je te schrijven over de relatie tussen denken, werkelijkheid en taal: drie woorden die naar drie verschillende 'werelden' verwijzen, met onderlinge verbanden die zich moeilijk in woorden laten vangen. Je ziet, hoe 'tricky' het is. Maar hoe we tegenover taal staan, bepaalt vergaand hoe we kunnen communiceren over denken en werkelijkheid. Het gereedschap bepaalt vergaand het resultaat....dat weet jij als vakman beter dan ik.

Taal vindt zijn oorsprong in de behoefte om de omringende wereld te beschrijven; in kaart te brengen en te beheersen. Deze 'beschrijvende' functie van de taal draagt de naam: referentietheorie... We kunnen via de taal naar allerlei aspecten van de werkelijkheid verwijzen, al is hier geen sprake van een pure beschrijving. Beschrijven is selecteren, dus ook weglaten, waarnemen vanuit vooronderstellingen... vanuit de traagheid van het menselijk oog; vanuit het verlangen iets te zien, wat er niet hoeft te zijn. Maar niettemin: in het dagelijks leven is taal het medium bij uitstek om *mijn en onze* 'werkelijkheid' te duiden.

De wisselwerking tussen een 'passieve' en 'actieve' waarneming drong voor het eerst tot mij door tijdens het model-zitten voor portret tekenaars. Tijdens de pauze wandelde ik rond, nieuwsgierig naar de resultaten. Ieder portret verschilde: ik *zag* in diverse portretten eerder de schilder zelf dan mijn gezicht. Een analoge ervaring over de subjectiviteit van mijn waarneming had ik enkele maanden later.

Nieuwsgierig naar de tekening van een man die aan de Amsterdamse Amstel zat te tekenen, liep ik van achteren op hem toe, en keek over zijn schouder naar de tekening. Ik *zag* een Japanse Amstel. Vervolgens keek ik naar de man, en *zag* een Japanner.

Als we geen werkelijkheid 'an sich' kunnen waarnemen, tenzij in een staat van volkomen ontspanning en openheid, is het voor de hand liggend dat dit des te meer geldt in de omgang met elkaar. Mensen gebruiken de taal om elkaar te beïnvloeden; elkaar's gedrag te kritiseren of prijzen. Opvoeding bestaat immers voor een belangrijk deel uit gedragsbeïnvloeding via de taal. De vraag dringt zich op, met welke intenties en op welke gronden de beïnvloeding plaatsvindt. Het antwoord op die vraag leidt ons naar taal als uitingsvorm van ideeën en waarden.

Waar de oorsprong ligt van onze ideeën en waarden, is de inzet van een eeuwenoude strijd tussen wereldbeelden, godsdiensten, religies, filosofieën en wetenschappen. De 'botsing van beschavingen' van Samuel Huntington geeft een polemische toon aan de verscheidenheid van inzichten, waarden en niet te vergeten belangen. Alle denken, politiek en religieus, wordt door begeerte en allerlei emoties voortgestuwd. Het belangeloos denken is schaars, zowel onder filosofen als theologen. Ik maak voor mijzelf geen uitzondering. Ik vind het van groot belang hoe we ons zelf begrijpen; hoe we ideeën en waarden beoordelen. Het is niet overdreven te zeggen dat de strijd om ideeën en waarden onverbrekelijk verbonden is met oorlog en vrede; met gerechtigheid en rechteloosheid; met gelijkheid en ongelijkheid, enz..., kortom met de strijd om de macht en machtsverdeling. Maar dit onderwerp laat ik hier rusten.

De drievoudige oorsprong van de taal: *verwijzen*; *beïnvloeden*, en *verwoorden* van ideeën en waarden, zijn evenzo vele dimensies die in elkaar grijpen en elkaar aanvullen.

Diep in ons zelf sluimeren mentale structuren als onderdeel van het menselijk genoom. De Amerikaanse linguïst en filosoof Noam Chomsky heeft in de zestiger en zeventiger jaren van

de 20^e eeuw een revolutie teweeg gebracht in de taalwetenschappen met zijn generatieve grammatica. Hij bestrijdt met kracht van argumenten de opvatting dat er zoiets zou bestaan als een ‘lege geest’, een ‘tabula rasa’, een onbeschreven lei. Menselijke taal kan alleen ontstaan, doordat een mens bij de geboorte beschikt over aangeboren vermogens die Chomsky aanduidt met de term “aangeboren, mentale structuren”. Deze structuren stellen het kind in staat creatief te reageren op impulsen vanuit zijn omgeving, en een taal te leren zoals een zangvogel leert zingen. Het is ondenkbaar dat een kind zonder deze aangeboren capaciteiten, kortweg zijn ‘menselijke natuur’, in staat zou zijn zich een zo complex fenomeen als taal eigen te maken, en nog wel op een creatieve manier. Een kind is al vrij snel in staat zelf nieuwe zinnen te spreken, waaruit zijn creatief vermogen blijkt. Een kind, waar ook geboren, kan in beginsel elke taal leren. In dit kader spreekt Chomsky van diepte -structuren en oppervlakte -structuren: de diepte -structuur verwijst naar de aangeboren capaciteiten en de oppervlakte -structuur naar een verworven taal. Hoe de relatie tussen bio -genetische structuren en de aangeboren mentale capaciteiten begrepen kan worden, blijft onderwerp van discussie en onderzoek...maar de vraag naar de relatie tussen beiden is alleen zinvol door aannahme van een menselijke natuur. Het intuïtief en reflexief denkvermogen, een voorwaarde voor het menselijk taalvermogen, komt niet uit de lucht vallen.

Want zoals mensen en dieren genetisch zijn uitgerust met diverse instincten, beschikken mensen bovendien over een intuïtief besef van verbondenheid met een naamloze werkelijkheid. Waarom naamloos? Omdat die werkelijkheid wel ervaren wordt maar niet of nog niet benoemd. Soms nauwelijks bewust gemaakt. Die oorspronkelijke werkelijkheidservaring vanaf conceptie tot en met geboorte plaatst ieder mensenkind in een omgeving die letterlijk grenzeloos is. Bij de geboorte bestaan we uit het stof van de sterren; uit water, uit een menselijk genoom dat honderd -duizenden jaren teruggaat in de evolutie. *In die grenzenloze omgeving speelt zich het verhaal van de mensheid af.*

Dit aangeboren besef van verbondenheid zal in de oude filosofieën namen krijgen als: leegte; tao, de weg; eenheid; waarheid; goedheid; schoonheid; rechtvaardigheid, en nog vele andere woorden zoals G'd en zero.

Let wel, dit intuïtief besef gaat vooraf aan de taal waarin wij communiceren. Wat ik intuïtief besef noem, is als *oorspronkelijk bewustzijn* onverbreekelijk verbonden met de ervaring van werkelijkheid. Het woord ‘bewustzijn’ bestaat immers uit twee delen: ‘bewust’ en ‘zijn’. Dit oorspronkelijk bewustzijn is naar mijn oordeel nog het meest herkenbaar in een animistisch wereldbeeld, zoals wij dit enigszins konden proeven tijdens ons verblijf bij de Dogon. De verhalen van onze gids Amadinge over het contact met de geesten of zielen van de voorouders waren even reëel als de berg schedels iets verderop onder de voorover hangende rotsen.

De driehoek van denken, werkelijkheid en taal is dus geen gelijkzijdige driehoek, maar eerder een gelijkbenige driehoek. Denken en werkelijkheid gaan in hun intrinsieke verbondenheid vooraf aan de taal, en dus vooraf aan de woorden, waarmee we – eenmaal volwassen – op zoek gaan naar de relatie tussen denken en werkelijkheid. Het lijkt op het verhaal van Adam en Eva die uit het paradijs verdreven werden, omdat zij geproefd zouden hebben van de boom van kennis van goed en kwaad. Er bestaat gelukkig ook een andere interpretatie van het paradijs verhaal. In dit verhaal worden kennis en inzicht positief gewaardeerd, en is Eva niet de verleidster en oorzaak van alle kwaad, maar de bron van wijsheid: Sophia.

Je begrijpt, Adam, hoe moeilijk het is, zo niet onmogelijk, om iets zinnigs te zeggen over die verborgen bewustzijnslaag die in ieder mens aanwezig is *dankzij* zijn menselijke natuur, en die niet of nauwelijks te ‘beschrijven’ valt...

slechts vanuit de stilte, meditatie en een geduldige reflectie op de grenzen van de taal, komt de oorspronkelijke verbondenheid van bewustzijn en werkelijkheid aan de oppervlakte, en

kunnen we voorzichtig een tipje van de sluier oplichten. De componist Morton Feldman houdt van muziek “that does not push”. Hij schrijft over muziek als het ‘gebroken geheugen’ ...”It is that which you repeat not from memory but from the lack of it which is the ‘substance’ that interests me most.” Ik vond deze opmerkingen in een artikel van Bas van Putten in De Groene Amsterdammer (01.02.08). Feldman is 1987 overleden.

Zodra we begrijpen en ik bedoel *begrijpen* en niet ‘geloven’, hoe diep in ieder van ons een bewustzijn sluimert dat rechtstreeks verbonden is met een onbegrensde werkelijkheid, weten we ook dat ons diepste wezen niet begrensd is tot onze individuele persoonlijkheid maar deel uitmaakt van een meer omvattend bewustzijn. Je kunt het vergelijken met het menselijk genoom dat in ieder van ons een unieke imprint achterlaat maar ons tegelijkertijd verbindt met de hele mensheid, en zijn indrukwekkend evolutionaire patroon, in het hier –en -nu aanwezig. In genetische zin verblijft iedere mens in een onmetelijk ruimte - tijd continuüm.

Ik zie uit naar je commentaar.

Je alle goeds toewensend,

Fons